

УДК 343.32

Г.В. Федотова,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України, м. Київ,
ORCID ID 0000-0002-7798-3143**ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ¹**

Сучасний стан кримінального процесуального права перебуває у форматі новелізації, який зумовлено важливими державотворчими процесами з оновлення Конституції України та законодавства. Забезпечення прав і свобод людини – основні засади, на виконання яких направлено діяльність за всіма галузями права, не є винятком і кримінальна процесуальна політика щодо введення в дію положень, які регламентуватимуть питання кримінального провадження і гарантуватимуть ефективні умови для вдосконалення розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Ключові слова: досудове розслідування, дізнання, кримінальний проступок, кримінальна процесуальна форма.

Современное состояние уголовного процессуального права находится в формате новеллизации, обусловленной важными государственными процессами по обновлению Конституции Украины и законодательства. Обеспечение прав и свобод человека – основные принципы, на исполнение которых направлена деятельность по всем отраслям права, не исключением должна стать и уголовная процессуальная политика по введению в действие положений, которые будут регламентировать вопросы уголовного производства и гарантировать эффективные условия для совершенствования расследования отдельных видов уголовных преступлений.

Ключевые слова: досудебное расследование, дознание, уголовный проступок, уголовное процессуальная форма.

Права і свободи громадян України гарантуються державою, оскільки вона бере на себе обов'язок забезпечити ці права. З одного боку, права і свободи громадян породжують обов'язки держави (конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України, – ст. 64 Конституції України), а з іншого, – права і свободи держави породжують обов'язки громадян (Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей – ст. 68 Конституції України). Держава зобов'язана не тільки проголосити обсяг і характер прав і обов'язків особи, а й гарантувати можливість їх здійснення. У разі невідповідності прав людини обов'язкам держави, ці права мали б декларативний характер. Більше того, держава зобов'язана захищати проголошені нею права і обов'язки від порушень, а в разі їх вчинення – сприяти швидкому і при можливості повному відновленню порушеного права [1, с. 74].

Питання диференціації процесуальної форми мають невинуватий характер та яскраво виражену тенденцію, оскільки шлях демократизації в Україні передбачає відповідні заходи щодо гуманізації кримінального та кримінального процесуального законодавства з приведенням його до міжнародно-правових та європейських стандартів. Кримінальним процесуальним кодексом України від 13 квітня 2012 року (далі – КПК) [2], введено новий термін “кримінальні проступки”, а в главі 25 КПК “Особли-

¹ Продовження в наступному номері.

вості досудового розслідування кримінальних проступків” передбачено особливу процедуру проведення досудового розслідування щодо них. Водночас у розділі X (Прикінцеві положення) КПК наголошується, що положення, які стосуються кримінального провадження щодо кримінальних проступків, вводяться в дію одночасно з набранням чинності Законом України про кримінальні проступки. Натомість зазначеного Закону України до цього часу не прийнято, а чинний Кримінальний кодекс України не передбачає такого виду кримінального правопорушення як кримінальний проступок. Доцільність вирішення цього питання не викликає сумніву, оскільки теоретично-правова невизначеність щодо окремої категорії “кримінальний проступок” створює негативні фактори, які впливають на процес швидкого та якісного досудового розслідування, порушуючи права, свободи і законні інтереси учасників кримінального провадження.

Враховуючи досвід вітчизняної правової системи за кримінально-процесуальним законодавством, спрощений порядок обґрунтовано займав вагомим місцем в досудовому провадженні. Тривалий час відповідно до положень КПК (1960 р.) [3] особливими порядками розслідування відокремлювались: справи з протокольною формою підготовки матеріалів; справи приватного обвинувачення; справи про злочини неповнолітніх; щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Характерною особливістю для таких видів кримінальних справ була відмінність від загальної форми розслідування, що забезпечувало його ефективність та результативність. Чинний КПК продовжує започатковану процесуальну практику і в розділі VI “Особливі порядки кримінального провадження” [2] регламентує питання кримінального провадження: на підставі угод, у формі приватного обвинувачення; щодо окремої категорії осіб; неповнолітніх; застосування примусових заходів медичного характеру тощо, деякі з особливих порядків можуть здійснюватись у провадженні щодо кримінальних проступків.

У цілому досудове розслідування кримінальних проступків здійснюється за загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК, але за окремо встановленою формою дізнання, про що зазначається у ст. 215 КПК України.

Національному кримінальному судочинству дізнання відоме ще з другої половини XIX ст., питанням дослідження його юридичної природи, сутності та визначенню поняття приділяли увагу вчені процесуалісти С.А. Альперт, М.І. Бажанов, О.В. Баулін, В.В. Вапнярчук, В.І. Галаган, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, В.С. Зеленецький, В.О. Коновалова, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, В.П. Шибіко та ін.

Етимологічно термін “дізнання” пояснюється походженням від розповсюджених у минулому російських слів “дознать”, “дознатся” [4, с. 421], тобто розпізнати, пересвідчитись у чому-небудь, таким чином підкреслюється його гносеологічна функція в кримінальному процесі, оскільки дізнання направлено на повне та неупереджене розслідування. З початку 20-х років XX ст. дізнання набуває характеру процесуальної діяльності, оскільки дії органу дізнання щодо розслідування злочинів здійснювались у процесуальній формі і акти (протоколи), складені під час такого дізнання, розглядаються як судові докази. І.Я. Фойницький розглядав дізнання як несудову діяльність “по гарячих слідах”, спрямована “для виявлення винуватого та його винуватості”, підкреслюючи, що переслідування винуватого “потребує швидкості та рішучості дій” [5, с. 373]. Таким чином, серед основних ознак дізнання виокремлюється першочерговість та невідкладний характер дій, що, у свою чергу, до 2012 року породжувало дискусійне питання стосовно інституту дізнання про визначення його як початкового етапу розслідування або самостійної форми. Зараз слід розуміти дізнання як форму досудового розслідування, під якою розуміється заснована на законі правозастосовна діяльність, спрямована на виявлення, попередження, запобігання та розслідування кримінальних правопорушень, забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства.

Під час проведення дізнання громадяни мають можливість користуватись правами учасників кримінального провадження, передбаченими КПК України в ході здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у цілому. Відмінність у правах залежатиме від процесуального статусу учасника кримінального провадження. Так, наприклад, потерпілий може набувати передбачених ст. 56 КПК України прав тільки після подачі заяви про залучення до провадження як потерпілого. Після цього йому вручається пам'ятка про процесуальні права і обов'язки потерпілого, що є письмовим підтвердженням набуття статусу потерпілого.

Функція дізнання, передбачена КПК України, полягає у можливості співробітників оперативних підрозділів при досудовому розслідуванні кримінальних проступків користуватись повноваженнями слідчого органу досудового розслідування. Натомість не вирішеними для практичної роботи постають ряд питань процесуального характеру, одним з яких є визначення суб'єкта уповноваженого вносити до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) інформацію про вчинення кримінального проступку при її надходженні до правоохоронного органу. Тобто суттєвим є питання процесуальної компетенції стосовно уповноваженої на провадження дізнання.

Рішення про внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення приймається на підставі імовірних знань, зазначає М.А. Погорецький [9, с. 99]. Відповідно, для того, щоб виконати вимоги п. 5 ч. 5 ст. 214 чинного КПК України щодо внесення до ЄРДР відомостей про попередню кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) Закону про кримінальну відповідальність, такі відомості повинні вказувати на обставини, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення – на ознаки конкретного злочину. Встановлення цих ознак, наприклад, шляхом огляду місця події чи опитування очевидців, законірно тягне за собою і встановлення сукупності окремих елементів складу цього злочину, а також створює можливість і для визначення окремих ознак цих елементів. Таким чином, зазначеним прикладом охарактеризовано обов'язковість проведення слідчих (розшукових) дій, а саме огляду (ст. 237 КПК), з метою підтвердження виявлених відомостей щодо обставин вчинення кримінального проступку та внесення інформації до ЄРДР.

Специфіка здійснення провадження по кримінальних проступках передбачає, що під час їх розслідування не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою. Ці обмеження вводяться у зв'язку з тим, що суспільна небезпечність кримінальних проступків, порівняно зі злочинами, менша, тому і процесуальний вплив на права та свободи людини має також бути меншим. Ураховуючи таку обставину, до підозрюваного можуть обиратись лише запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання чи особистої поруки. До того ж зазначені запобіжні заходи можуть обиратись лише слідчим і суддею і тільки у випадках, чітко передбачених КПК України, що, по суті, і є процесуальною гарантією додержання прав людини у кримінальному провадженні. Необхідно звернути увагу і на обмеження у використанні слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних проступків. Так, ст. 300 КПК України передбачено заборону проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час проведення дізнання.

Загальнодоступними процесуальними діями, які уповноважена особа на проведення досудового розслідування кримінальних проступків може використовувати під час дізнання, залишаються допит (в т.ч. у режимі відеоконференції), одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, пред'явлення для впізнання, проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук, огляд, слідчий експеримент та проведення експертизи. Стаття 111 КПК України наділяє правом кожного учасника досудового розслідування можливістю бути поінформованим про хід кримінального провадження.

Провадженню дізнання за кримінальними проступками, на нашу думку, найбільш притаманні риси колишньої протокольної форми досудової підготовки матеріалів, оскільки ця форма застосовувалася щодо очевидних злочинів невеликої тяжкості. Також протокольну форму до поняття дізнання долучали у своїх роботах

В.С. Зеленецький та Т.В. Каткова. [6, с. 183; 7, с.116]. Протокольна форма досудової підготовки матеріалів, яка започаткована у 1966 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР “Про посилення відповідальності за хуліганство”, – це особливе кримінально-процесуальне провадження, здійснюване органом дізнання без порушення кримінальної справи органами дізнання за визначеними законом злочинами, що не становлять великої суспільної небезпеки, вчинених в умовах очевидності, котре завершується складанням протоколу. Протокольна форма дозволяє в найбільш короткий строк з’ясувати обставини вчинення злочину, наблизити покарання правопорушника до часу вчинення ним протиправного діяння.

Крім того, протокольна форма могла забезпечити оптимальну процесуальну економію. Розширення сфери застосування такої форми досудової підготовки здійснювалось з метою зменшення навантаження на слідчий апарат та зосередження його зусилля на розслідуванні тяжчих злочинів.

Провадження у протокольній формі містило низку характерних відмінностей від звичайного провадження: суб’єктом проведення досудової підготовки матеріалів визнавався виключно орган дізнання; збирання доказів здійснювався за допомогою засобів, характерних для стадій порушення кримінальної справи (без проведення слідчих дій); перелік злочинів, щодо яких можна було застосовувати протокольну форму, був вичерпним (ст. 425 Кримінально-процесуального кодексу 1960 р.); строки не могли перевищувати десяти днів з моменту отримання заяви, але цей строк можна було подовжити прокурором до двадцяти діб; особа, щодо якої провадиться досудова підготовка матеріалів, мала статус правопорушника, а не злочинця; підсумковим документом, що складався особою, яка проводила дізнання, був протокол, який затверджувався начальником органу дізнання, а підсумковим документом усього досудового спеціального провадження у протокольній формі – обвинувальний висновок прокурора.

Значення такої форми полягало в тому, що вона створювала реальні умови для більш ефективного розкриття і розслідування тяжких злочинів; це усувало з процесуальної форми всі надлишки, що без потреби ускладнювали процес.

Безумовним є те, що вимоги сьогодення повертають законодавця до схожих за певними ознаками форм у кримінальному процесі. Спрощення кримінального провадження є вкрай актуальним, спираючись на таку тенденцію у європейських державах, підставою тому є Рекомендація R (87) 18 стосовно спрощення кримінального правосуддя (прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 17 вересня 1987 року під час 410-засідання делегатів міністрів). У п. В розділу 2 цієї Рекомендації “Сумарне судочинство, примирення обвинуваченого з потерпілим, спрощені процедури” вказано, що у випадках дрібних порушень кримінального закону, коли факти видаються доволі ясними і коли безспірно встановлено, що особа є автором порушення, можна застосовувати спрощене судочинство, тобто письмове судочинство, прискорене судовими органами. У п. п. 1 п. “В” Розділу 2 Рекомендацій підкреслено важливість економії часу провадження. В умовах євроінтеграційного процесу внесення в національне законодавство таких спрощених процедур, як провадження щодо кримінальних проступків набуває ще більшої актуальності, оскільки виходить за межі окремої держави і набуває загальноєвропейського значення, адже застосування такого спрощення має відповідати всесвітньо визнаним стандартам щодо дотримання прав людини [8, с. 97].

Таким чином, особливості досудового розслідування кримінальних проступків роблять будову розслідування простішою, звільняють процесуальну форму від зайвих та ускладнених елементів, полегшують процес документального оформлення кримінального провадження. Виходячи із зазначеного, дізнання як форма досудового розслідування може розумітися принаймні у декількох значеннях: як загальне спрощення процедури кримінального провадження шляхом звільнення від ускладнених, рудиментних елементів (процесуальних дій, процедур) та як самостійна форма

досудового розслідування (дизнання) за рахунок характерних процесуальних дій, притаманних цій формі.

На підставі цього можна зробити висновки:

– запровадження особливостей провадження досудового розслідування у формі дизнання гарантовано забезпечує підвищення ефективності кримінального судочинства (одного з видів правозастосовної діяльності), котре як і продуктивне виконання інших державних функцій, досягається лише тоді, коли його цілі здійснюються з найменшою шкодою для різноманітних соціальних цінностей громадян, без перевищення економічних витрат, в найкоротші терміни;

– введення нового терміна “кримінальні проступки”, який передбачає особливу процедуру проведення досудового розслідування у формі дизнання, визнається одним зі шляхів реформування кримінального судочинства та потребує формування єдиного алгоритму дій для слідчого, прокурора та суду у питаннях щодо: суб’єкта, уповноваженого вносити в ЄРДР інформацію про вчинення кримінального проступку при її надходженні до правоохоронного органу; процедури передачі кримінальних проваджень від слідчих дізнавачам; дії прокурора та суду при підготовці, отриманні, прийнятті до провадження обвинувальних актів тощо.

Зазначені проблемні питання обговоримо в подальших наукових процесах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Копейчиков В.В., Лисенков С.Л.* Теорія держави і права: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28 грудня 1960 № 1000-05. Відомості Верховної Ради. 1961. № 2. Ст.15.
4. *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка: в 2 т. Т. 1: А–О. Москва: ОЛМА – ПРЕСС, 2002, 1280 с.
5. *Фойницький И.Я.* Курс уголовного судопроизводства: в 2 томах. Т. 2. СПб.: Альфа, 1996. 607 с.
6. *Зеленецький В.С.* Взаємодія слідчого з органом дизнання у боротьбі з організованою злочинністю. Вісник Академії правових наук України. 1997. № 1. С. 183–185.
7. *Каткова Т.В.* Проблеми співвідношення слідства та досудового розгляду кримінальних справ. Суд в Україні: боротьба з корупцією, організованою злочинністю і захист прав людини: збірник статей. Т. 12. Київ, 1999. С. 116.
8. *Карabut Л.В.* Спрощення кримінальної процесуальної форми за КПК 2012 року: дискусійні питання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. № 95. С. 94–98.
9. *Погорецький М.А.* Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 93–103.

REFERENCES

1. *Kopeichikov, V.V., Lysenkov, S.L.*, 2002, “Theory of State and Law”: manual, K., 368 p.
2. The Criminal Procedural Code of Ukraine: Bill of Ukraine dated April 13, 2012, No 4651-VI, Bulletin of Supreme Soviet of Ukraine, 2013, No 9–10, 11–12, 13, Art. 88
3. The Code of Criminal Procedure of Ukraine: Bill of Ukraine dated December 28, 1960, No 1000-05, Bulletin of Supreme Soviet of Ukraine, 1961, No 2, Art. 15
4. *Dal, V.I.*, 2002, “Interpretative Dictionary of the Living Great Russian Language”: in 2 books, Vol. 1: A–O, M.: OLMA-PRESS, 1280 p.
5. *Foinytsky, I.Y.*, 1996, Course of Criminal Proceedings: in 2 books, Vol. 2, Sp.: Alpha, 607 p.
6. *Zelenetsky, V.C.*, 1997, “Interaction of the Investigator with the Inquiry Body in the Fight against Organized Crime”, Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine 1, 183–185.
7. *Katkova, T.V.*, 1999, “The Issues of the Correlation between Investigation and Pre-trial Criminal Cases”, Court in Ukraine: Combating Corruption, Organized Crime and Human Rights Protection: coll. of art., Vol. 12, K., P. 116.
8. *Karabut, L.V.*, 2014, “Simplification of the Criminal Procedural Form for the CPC 2012: Discussion Issues, Scientific Bulletin of Uzhgorod National University 95, 94–98.
9. *Pogoretsky, M.A.*, 2015, “The Beginning of Pre-trial Investigation: Problematic Issues”, Bulletin of Criminal Proceedings 1, 93–103.

UDC 343.32

H.V. Fedotova,

Doctor of Law, Senior Researcher, Chief of scientific and organizational
Department of the State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv
ORCID ID 0000-0002-7798-3143

KNOWLEDGE AS A PROCESSUAL FORM FOR EXAMINATION OF CRIMINAL PROSECUTES

Foundation of a democratic society to ensure the reliable protection of the rights, freedoms and interests of every person is in time a priority area of the state policy in Ukraine. The development of society and the state, their social and economic values causes certain legal changes, including the differentiation of the procedural form, since the idea of a single procedural form is manifested primarily in such a way that it does not coincide with the dialectical regularity of the form's correspondence with its content and the change in the way of research along with change the object, therefore, even in the ancient Roman state had rules that regulate the use of special procedures (*Per sponsionem*), along with the usual procedure (*Legis actio sacramento in rem*). The process of differentiation of the procedural form is not accidental in nature, but represents a pronounced tendency that is relevant at present.

According to the current legislation of the Criminal Procedural Code of Ukraine of April 13, 2012 (hereinafter referred to as the CPC of Ukraine), pre-trial investigation into criminal misconduct is foreseen in the form of inquiry, so to speak of a special form of proceedings, instead of adopting norms of substantive law on criminal offenses (certain provisions of the Criminal Code or the Bill of Ukraine "About Criminal Misdemeanors") the provisions of Chapter 25 of the Criminal Code "Peculiarities of the Pre-trial Investigation of Criminal Misdemeanors" can not be put into action. In the Section X (Final Provisions) of the Criminal Procedural Code of Ukraine states that the provisions relating to criminal proceedings concerning criminal offenses are in effect simultaneously with the entry into force of the Bill of Ukraine on criminal offenses. However, the mentioned Bill of Ukraine has not yet been adopted, and the Criminal Code of Ukraine does not provide for such a criminal offense as a misdemeanor.

In the domestic legal system, according to the criminal procedure law, there was an experience with a positive decision on the issue of special proceedings. For a long time, according to the provisions of the CCP of 1960, the following special proceedings could be distinguished: the protocol form of pre-trial preparation of case files; private prosecution proceedings; proceedings in juvenile delinquency cases; the use of compulsory medical measures. In our opinion, the investigation of criminal offenses is more similar to the protocol form of pre-trial preparation of materials, since this form was used for obvious crimes of a minor nature.

At the time, the feature of pre-trial investigation of criminal misconduct is that it is carried out in the form of inquiry, as indicated in Art. 215 CPC of Ukraine. The specificity of the commission of a criminal offense involves the use of preventive measures in the form of domestic arrest, pledge or detention during their investigation. So, Art. 300 CPC of Ukraine provides for the prohibition of conducting secret investigative (search) actions during the inquiry.

Public interrogation procedures that the investigator can use during pre-trial investigation of criminal misdemeanors are interrogated (including in a videoconference mode), simultaneous interrogation of two or more interrogated persons, presentation for identification, penetration into the home or other possession of the person, search, review, investigative experiment and expert examination. Article 111 of the CPC of

Ukraine grants the right of each party to the pre-trial investigation to be informed about the course of criminal proceedings.

Conclusion: there is an urgent need to introduce a special proceeding that is different from ordinary proceedings, it is conditioned by the needs of the society, because the procedural form must be primarily a useful social tool. Society does not care how many people and material costs solve certain issues of legal protection or the fight against offenses. The state can not allocate an unlimited amount of resources for this, therefore it is necessary to spend the available forces and means most rationally and effectively.

Keywords: pre-trial investigation, inquiry, criminal misconduct, criminal procedural form.

Отримано 21.03.2018